

ΔΗΜΟΤΙΚΗ ΓΛΩΣΣΑ ΚΑΙ ΝΟΜΙΚΗ ΕΠΙΣΤΗΜΗ

(35 χρόνια από τη μεταφορά του Αστικού Κώδικα στη δημοτική)¹

Θεόδωρος Γ. Ψυχογιός

Νομικός Σύμβουλος του Κράτους

A. Προοίμιο.

1. Το 2019, «έκλεισαν» 35 χρόνια από την επίσημη μεταφορά² των διατάξεων του Αστικού Κώδικα από την καθαρεύουσα στη δημοτική ή νεοελληνική γλώσσα, από Επιτροπή, της οποίας προΐστατο ο αείμνηστος Καθηγητής Φιλολογίας Εμμανουήλ Κριαράς, ενώ στη συνέχεια ακολούθησαν το Σύνταγμα και άλλοι βασικοί Κώδικες (όπως η Πολιτική και Ποινική Δικονομία, ο Ποινικός Κώδικας κλπ.)³. Ωστόσο, ακόμη και σήμερα, υπάρχουν αρκετοί παλαιοί Κώδικες, που εξακολουθούν να παραμένουν στον γλωσσικό τύπο της καθαρεύουσας (όπως ο Κ.Ε.Δ.Ε., ο Κ.Ι.Ν.Δ., ο Κ.Δ.Ν.Δ., ο Μεταλλευτικός Κώδικας, ο Αλιευτικός Κώδικας κλπ.).

2. Με την ευκαιρία της προαναφερθείσης επετείου και, επειδή πιστεύω ότι έχει «ωριμάσει» ο καιρός, θα επιχειρηθεί εδώ μια συνοπτική και νηφάλια επισκόπηση της εν γένει γλωσσικής πραγματικότητας στη χώρα μας σήμερα και, ειδικότερα, θα γίνει μια απόπειρα κριτικής προσέγγισης ορισμένων από τα πολλά ζητήματα

¹ Το παρόν άρθρο αναπτύχθηκε ως εισήγηση στο Σεμινάριο Διοικητ. Δικαίου «Μιχαήλ Στασινόπουλος» (αίθουσα Ρακτιβάν, Συμβούλιο της Επικρατείας, 13/1/2020), λόγω συμπλήρωσης 35 ετών από την μεταφορά του Αστ. Κώδικα στη δημοτική γλώσσα.

² Δεν με ενθουσιάζει ο όρος «μεταγλώττιση», καθόσον δεν πρόκειται για δύο διαφορετικές γλώσσες αλλά για δύο διαφορετικές μορφές της ίδιας γλώσσας.

³ Αξίζει, όμως, να μνημονευθεί εδώ ότι, από τις δεκαετίες του 1960 και 1970, είχαν γίνει οι πρώτες μεταφορές των βασικών Κωδίκων και του Συντάγματος στη δημοτική γλώσσα από τον αείμνηστο δικηγόρο Αθηνών **Χριστόφορο Χρηστίδη**.

-θετικά και αρνητικά- που προέκυψαν από την καθιέρωση της δημοτικής γλώσσας στα διοικητικά και, ιδιαίτερα, στα νομικά μας κείμενα, ζητήματα για τα οποία, κατά καιρούς, έχουν ασχοληθεί ουκ ολίγοι επιστήμονες και, νομίζω, εξακολουθούν να είναι πάντοτε επίκαιρα, αλλά και σαφώς περίπλοκα, με ποικίλες και σημαντικές προεκτάσεις.

Β. Έννοια και σημασία της γλώσσας.

3. Κατ' αρχάς, χρήσιμο είναι να προσδιορίσουμε τι ακριβώς εννοούμε, όταν αναφερόμαστε στην έννοια «γλώσσα». Αν και πιστεύω ότι οι ορισμοί, δεν αποδίδουν πάντα όλες τις έννοιες με τη δέουσα πληρότητα, ωστόσο θα παραθέσω εδώ έναν από τους διατυπωθέντες σύντομους ορισμούς, κατά τον οποίο γλώσσα είναι «ένα συμβατικό σύστημα επικοινωνιακών ήχων και γραπτών συμβόλων».

Σ' αυτόν τον ορισμό η κρίσιμη λέξη είναι το επίθετο «επικοινωνιακών», καθόσον η πρωταρχική λειτουργία και στόχευση της γλώσσας είναι η επικοινωνία, δηλαδή η μετάδοση ενός μηνύματος και η κατανόησή του από τον λήπτη. Η γλώσσα είναι καρπός της ανώτερης εγκεφαλικής λειτουργίας αλλά και της κοινωνικής οργάνωσης του ανθρώπινου είδους⁴, συνιστά δε το πλέον διακριτό στοιχείο μεταξύ ανθρώπου και λοιπών έμβιων όντων, που σηματοδοτεί και καταφάσκει τη νοητική του ανωτερότητα⁵.

⁴ «Πατρίδα μου η γλώσσα μου» **Ν. Καζαντζάκης**. Ομοίως και ο **Γ. Ψυχάρης** στο πασίγνωστο βιβλίο «Το ταξίδι μου».

⁵ «Όταν μιλάμε για γλώσσα, δεν μιλάμε απλώς για λέξεις. Μιλάμε για αυτό που έρχονται να εκφράσουν οι λέξεις, δηλαδή έννοιες, νοήματα. Μιλώντας για γλώσσα μιλάμε για τη σκέψη μας, για τον τρόπο, τη δύναμη και τη δυνατότητα της σκέψης μας» (**Γ. Μπαμπινιώτης**, διάλεξη, Πνευμ. Κέντρο Χανίων, Απρίλιος 2018).

Σύμφωνα δε με τον Αυστριακό φιλόσοφο **Λ. Βιτγκενσταϊν**: «Τα όρια της γλώσσας (μου) είναι και τα όρια του μυαλού μου. Οι γνώσεις μου περιορίζονται σε ό,τι μπορώ να αποτυπώσω λεκτικά».

4. Η γλώσσα, διαχρονικά, ως κοινωνικό και πολιτισμικό φαινόμενο, αποτελούσε, από αρχαιοτάτων χρόνων, δημοφιλές θέμα για προβληματισμό, από τον Πλάτωνα μέχρι τους Αριστοτέλη, Βοήθιο, Αυγουστίνο, Αβελάρδο, Ακινάτη κλπ. Η εξέχουσα θέση της γλώσσας ανάμεσα στις εκδηλώσεις του ανθρωπίνου πνεύματος και ο καταλυτικός ρόλος της στη διαμόρφωση των κοινωνικών εξελίξεων, σχέσεων και δομών προκαλούσε και προκαλεί πάντοτε το ενδιαφέρον πλήθους επιστημών για τη διερεύνηση και κατανόηση του φαινομένου, μέσα από μια διαρκή προσπάθεια να ερμηνευτεί η φύση της γλώσσας και να προσδιοριστεί η συμβολή της στο εθνικό, κοινωνικό και πολιτισμικό γίγνεσθαι⁶.

5. Είναι αναμφισβήτητο, εξάλλου, ότι η ανακάλυψη του γραπτού λόγου και αργότερα της πολλαπλής αποτύπωσής του μέσω της τυπογραφίας αποτέλεσε πολιτισμική επανάσταση τεραστίων διαστάσεων, που προσέδωσε στη γλώσσα πρωτοφανή επικοινωνιακή δύναμη και επέδρασε καθοριστικά στο μέλλον του ανθρώπου, μέσω της διάδοσης πρωτοπόρων ιδεών και αντιλήψεων, οι οποίες, κατά τις ιστορικές αποτιμήσεις, μετέβαλλαν άρδην τα εκάστοτε κοινωνικά, πολιτισμικά και πολιτικά δεδομένα.

Γ. Μεταβολή της γλώσσας και οι αξιολογικές προσεγγίσεις.

6. Ως γνωστόν, όμως, και η ίδια η γλώσσα, αν και καταλύτης εξελίξεων, ήταν συγχρόνως και δέκτης πολλαπλών επιρροών με ιστορικές, πολιτικές και κοινωνικές αναφορές, ως εκ τούτου, δεν αποτέλεσε ποτέ ένα στατικό και αναλλοίωτο στοιχείο αλλά έναν αενάως μεταβαλλόμενο οργανισμό. Η διαχρονική μεταβολή της γλώσσας συνιστά εγγενές, φυσιολογικό και χαρακτηριστικό φαινόμενο αυτής, το οποίο ενυπάρχει και απαντάται σε κάθε

⁶ «Με καμιάν άλλη πνευματική κατάκτηση του ανθρώπινου γένους δεν μπορεί να συγκριθεί η γλώσσα. Η κοινωνική συμβίωση καθώς και η εσωτερική ζωή, το ανθρώπινο γενικά σύμπαν, θα ήταν αδύνατο να υπάρξει και να αναπτυχθεί χωρίς αυτήν» (Ε. Παπανούτσος, Το δίκαιο της πυγμής, Η δύναμη της γλώσσας, σελ. 241).

ζωντανή γλώσσα. Ως εκ τούτου, κατά την ορθότερη άποψη, η γλωσσική μεταβολή δεν πρέπει να αξιολογείται ούτε ως θετική ούτε ως αρνητική, αλλά ως αναπότρεπτη εξέλιξη του ζωντανού γλωσσικού οργανισμού, που ζει και αναπνέει μέσα στη μεταβαλλόμενη πολιτισμική, κοινωνική και ιστορική πραγματικότητα.

7. Ωστόσο, λόγω της τεράστιας συμβολής της γλώσσας στα επικοινωνιακά δρώμενα, δεν είναι λίγες οι περιπτώσεις, κατά τις οποίες οι αναπτυσσόμενες αξιολογικές αντιλήψεις και θέσεις, σχετικά με την αλλαγή της γλώσσας και τα επιτρεπτά όρια της αλλαγής αυτής, δεν ανάγονται αμιγώς σε κριτήρια γλωσσολογικού περιεχομένου, αλλά κινούνται σε ποικίλες ιδεολογικές ατραπούς με αναφορές, κοινωνικού, πολιτικού ή και εθνικού χαρακτήρα⁷.

Είναι γνωστή η διαχρονική ιδεολογική αντιπαλότητα, που αναπτύχθηκε στη χώρα μας μεταξύ των υπερμάχων της δημοτικής και της καθαρεύουσας, ήτοι το λεγόμενο «γλωσσικό ζήτημα», που ταλάνισε αφάνταστα την πνευματική και πολιτική ζωή του τόπου. Η αντιπαλότητα αυτή, μάλιστα, στην ακραία της μορφή, οδήγησε ακόμη και σε βίαιες διαμάχες, όπως ήταν τα λεγόμενα επεισόδια «των Ευαγγελικών» τον Νοέμβριο του 1901, με πολλούς νεκρούς και τραυματίες, ως και τα Ορεστειακά του 1903, όταν επιχειρήθηκε η μεταφορά στη δημοτική γλώσσα του Ευαγγελίου και της τραγωδίας «Όρέστης» του Αισχύλου, αντιστοίχως⁸.

Ατυχώς, ο ακραιφνής διαχωρισμός των οπαδών της δημοτικής και της καθαρεύουσας με αμιγώς ιδεολογικοπολιτικά κριτήρια (προοδευτικοί οι μεν και συντηρητικοί οι δε), αποτέλεσε ίσως τη

⁷ Από τα πιο χαρακτηριστικά παραδείγματα σύνδεσης του γλωσσικού ζητήματος με πολιτικές και κοινωνικές προεκτάσεις, αποτελεί το βιβλίο του **Γεωργίου Σκληρού (Κωνσταντινίδη)**, «Το κοινωνικόν μας ζήτημα» (1907). Εν γένει, όμως, δεν ήταν διόλου σπάνιος ο διαχωρισμός μεταξύ των οπαδών της δημοτικής και της καθαρεύουσας με αμιγώς ιδεολογικοπολιτικά κριτήρια (προοδευτικοί οι μεν και συντηρητικοί οι δε), γεγονός που απέτρεπε τη γόνιμη σύγκλιση των δύο πλευρών για την ουσιαστική επίλυση του γλωσσικού ζητήματος και την απροκατάληπτη διαμόρφωση ενός κατανοητού και, συγχρόνως, λειτουργικού γλωσσικού προτύπου.

⁸ «Πουθενά αλλού ένας λαός δεν έφτασε σχεδόν στα μαχαίρια για τη διαφορετική μορφή της **ίδιας γλώσσας** μέσα στη διαχρονία της» (**Κ. Γεωργουσόπουλος**, ΤΑ ΝΕΑ, 24/10/20).

βασικότερη αιτία, που απέτρεπε τη γόνιμη σύγκλιση των δύο πλευρών για την ουσιαστική επίλυση του γλωσσικού ζητήματος και την απροκατάληπτη διαμόρφωση ενός κατανοητού και, συγχρόνως, λειτουργικού γλωσσικού προτύπου. Ωστόσο, θεωρώ ότι, σήμερα, οφείλουμε να παραμερίσουμε ή, έστω, να υποβαθμίσουμε κάθε κριτήριο που δεν εντάσσεται σε μια αμιγώς γλωσσολογική προσέγγιση του σχετικού ζητήματος, ιεραρχώντας τις όποιες επιλογές μας με ωριμότητα, νηφαλιότητα και, κυρίως, με απόλυτη προσήλωση στην επικοινωνιακή αποστολή της γλώσσας και στους σκοπούς που καλείται αυτή να υπηρετήσει.

Δ. Κριτήρια των γλωσσολογικών επιλογών.

8. Σύμφωνα με την ορθότερη, κατ' εμέ, άποψη, η επιλογή ενός γλωσσικού προτύπου, πρόσφορου για τη αξιόπιστη ανάπτυξη και μετάδοση ιδεών και νοημάτων, δεν πρέπει να έχει ως κριτήριο τη δογματική προσκόλληση σε φορμαλιστικά σχήματα ή σε δογματικούς αποκλεισμούς λέξεων ή φράσεων, που, κατ' αποτέλεσμα, συρρικνώνουν τον πλουραλισμό και την ακρίβεια, συνέπεια, σαφήνεια και σφριγηλότητα του εκφερόμενου λόγου⁹. Κατά συνέπεια, θεωρώ ότι το βασικό κριτήριο, κατά την επιλογή αυτή, πρέπει να αντλείται από την επιδίωξή μας για την βέλτιστη εξυπηρέτηση των πιο πάνω κορυφαίων στόχων, με απώτερο σκοπό την επίτευξη της απόλυτης σαφήνειας, πληρότητας και αξιοπιστίας του μεταδοτέου γλωσσικού μηνύματος.

9. Εξυπακούεται, συνεπώς, ότι τόσον η προφορική εκφορά του λόγου, ιδίως σε υψηλά νοηματικά επίπεδα, όσο, κυρίως, τα γραπτά κείμενα¹⁰, με τα οποία επιχειρείται η διαχρονική αποτύπωση και

⁹«Κάθε ζωντανή λέξη, που υποχωρεί στη χρήση χωρίς να αντικαθίσταται σημασιολογικά από άλλη, αποτελεί ένα σημασιολογικό και εννοιολογικό κενό που έχει επιπτώσεις στην επάρκεια της γλωσσικής μας επικοινωνίας» (Γ. Μπαμπινιώτης, Το Βήμα 2/1/2000, σελ. 39).

¹⁰ «Ο γραπτός λόγος έχει ανάγκη ακριβέστερης νοηματικής απόδοσης από τον προφορικό, ο οποίος, ασφαλώς, έχει το πλεονέκτημα ότι μπορεί να συμπληρώνεται από τις κινήσεις

μετάδοση της ανθρώπινης σκέψης (επιστημονικής, πολιτικής, λογοτεχνικής, φιλοσοφικής, θρησκευτικής κλπ.), απαιτούν την αποκατάληπτη συνεργασία της νόησης και του, εκάστοτε, πρόσφορου γλωσσικού προτύπου, προκειμένου να εκπληρωθεί, με τον βέλτιστο δυνατό τρόπο, η επικοινωνιακή αποστολή της γλώσσας, δια της εκπομπής νοημάτων, που διαθέτουν την υπέρτατη σαφήνεια, πληρότητα, ακρίβεια και πυκνότητα¹¹.

10. Κατά συνέπεια, η επιστημονική ακριβολογία ανάγεται σε *conditio sine qua non*, δηλαδή σε άκρως απαραίτητη προϋπόθεση, τόσο για την κατανόηση και καταγραφή της επιστημονικής σκέψης, όσο και για την ανάπτυξη αυτής και, φυσικά, για τη διαχρονική διάδοσή της¹².

Ωστόσο, είναι αυτονόητο ότι η επιστημονική ακριβολογία δεν μπορεί να καταστεί εφικτή χωρίς τη λεγόμενη σημαντική ακριβολογία, η οποία απαιτεί την αξιόπιστη διασύνδεση του σημαίνοντος (δηλ. της λέξης) με το σημαινόμενο (δηλ. της έννοιας), κάτι που, με τη σειρά της, προϋποθέτει την επιμελή καλλιέργεια της γλώσσας και την κατάλληλη χρήση των σημαντικών όρων της, τόσο σε επίπεδο ειδικής ορολογίας, όσο και στο πλαίσιο γενικότερων σημαντικών αναφορών¹³.

Ε. Ο ρόλος της κατασήμενσης.

του σώματος του ομιλούντος, τον τόνο της φωνής του, ακόμη και από το βλέμμα του» (**Ευ. Παπανούτσος**, Πρακτική Φιλοσοφία, έκδ. β', σελ. 249).

¹¹ Κατά Ευριπίδη, «σοφόν τοι το σαφές, ου το μη σαφές».

¹² Κατά τον καθηγητή του Ε.Μ.Π. και πρώην Υπουργό Παιδείας **Αριστ. Μπαλτά** «η επιστημονική γλώσσα πρέπει να είναι πάντοτε γλώσσα αυστηρή, γλώσσα που ορίζει με τρόπο άκαμπτα μονοσήμαντο όλες τις έννοιες που τη συναπαρτίζουν, γλώσσα που αποκλείει ασάφειες και διφορούμενα, γλώσσα της οποίας η χρήση είναι και πρέπει να είναι στο μέγιστο δυνατό βαθμό χρήση κυριολεκτική» (Επιστ. Συμπόσιο Εταιρείας Σπουδών Νεοελλην. Πολιτισμού και Γεν. Παιδείας, στη μνήμη Ν. Δετζώρτζη, Δεκ. 2004).

¹³ «Καλλιερρώντας τη γλώσσα και δίνοντας μια ποιότητα στη γλώσσα καλλιεργούμε τη σκέψη μας, εξασφαλίζουμε μια ποιότητα στη σκέψη μας. Κι αυτό είναι καθοριστικό στοιχείο για έναν άνθρωπο και για έναν λαό γενικά» (**Γ. Μπαμπινιώτης**, Πνευμ. Κέντρο Χανίων, Απρίλιος 2018).

Κατά δε τον **Χρ. Τσολάκη**, («Από τα γράμματα στη γλώσσα», 1995): «η γλωσσική καλλιέργεια συνυφαίνεται με την ψυχική και την πνευματική καλλιέργεια».

11. Γνωρίζουμε ότι, προκειμένου το νοητικό κατασκεύασμα, που αποκαλούμε «έννοια», να εξατομικευτεί και εξωτερικευτεί, απαιτείται να παρασταθεί είτε με ορισμό, δηλαδή, με μια περιγραφική δήλωση, είτε με τη λεγόμενη **κατασήμανση**, δηλαδή με μια συγκεκριμένη λέξη ή φράση (ή ακόμη και εικόνα ή σύμβολο), που χαρακτηρίζουν απολύτως εξειδικευμένα τη αποδοτέα έννοια.

Συνεπώς, είναι **απολύτως** αναγκαίο η επικοινωνία των ειδικών ενός θεματικού πεδίου να γίνεται πάντοτε με κατασημάνσεις, οι οποίες να αποδίδουν, με την απαραίτητη ακρίβεια και πληρότητα, τις έννοιες του συγκεκριμένου θεματικού πεδίου.

12. Έτσι, αντίθετα με ό,τι συμβαίνει στη γενική γλώσσα, όπου η σχετικότητα του γλωσσικού σημείου είναι απολύτως αποδεκτή, οι ειδικές γλώσσες είναι υποχρεωμένες να συστηματοποιήσουν τη διεργασία της κατασήμανσης (*process of designation*) με κάποιους προδιαγεγραμμένους γλωσσικούς κανόνες, έτσι ώστε οι όροι να αντανακλούν, με τη μέγιστη δυνατή ακρίβεια, τα χαρακτηριστικά των εννοιών, τις οποίες επιχειρούν να προσδιορίσουν. Η συστηματοποίηση της προσπάθειας αυτής δεν αποτελεί, βεβαίως, αυτοσκοπό, αλλά είναι άκρως αναγκαία για την επίτευξη των απόλυτων στόχων της διαφάνειας (*transparency*) και της συνέπειας (*consistency*) κατά την παράσταση της γνώσης μέσω της γλώσσας.

Στ. Η κατασήμανση στη νομική επιστήμη.

13. Ειδικότερα, ως προς τη νομική επιστήμη, δεν υπάρχει αμφιβολία ότι η διεργασία της κατασήμανσης, δηλαδή η ορθή, πιστή και ακριβής αποτύπωση των εννοιών της, μέσω της σωστής επιλογής και χρήσης της γλώσσας και της ειδικής ορολογίας, είναι προϋπόθεση κεφαλαιώδους σημασίας για τη μετάδοση και κατανόησή τους και δη σε πολύ μεγαλύτερο βαθμό από όσο σε άλλες επιστήμες. Και τούτο, διότι η κατασήμανση στη νομική επιστήμη δεν μπορεί να εκφραστεί με σύμβολα και εικόνες, όπως σε αρκετές άλλες

επιστήμες, αλλά μόνον με λέξεις, που αποτελούν το μοναδικό μέσον επικοινωνίας των ειδικών της συγκεκριμένης επιστήμης. Άλλωστε, όπως αναφέρει και ο αείμνηστος Βασίλειος Οικονομίδης στο σύγγραμμά του «Γεν. Αρχαί του Αστικού Δικαίου, εκδ. 1893, σελ. 49), «το σώμα του νόμου εισί τα γράμματα και αι λέξεις».

14. Κατά συνέπεια, θεωρώ ότι δεν μπορεί να υπάρξει αντίλογος στην αυταπόδεικτη παραδοχή ότι η γλώσσα αποτελεί το, κατ'εξοχήν, βασικό «εργαλείο» για την ακριβή αποτύπωση κάθε είδους νομικής έννοιας και σκέψης, αυτονόητα δε και για την επιτυχή κατάστρωση οιασδήποτε νομοθετικού κειμένου και, εν γένει, ερμηνευτικού συλλογισμού. Σημειωτέον ότι η νομική γλώσσα δεν πρέπει να συγχέεται με τη, στενότερη αυτής, έννοια της νομικής ορολογίας, η οποία αποτελεί απλώς ένα (απαραίτητο) υποσύνολο της πρώτης, διότι, εκτός της ορολογίας, η νομική γλώσσα περιλαμβάνει, και άλλα ειδικά γλωσσικά μέσα έκφρασης, τα οποία δεν είναι όροι, πλην όμως, χρησιμοποιούνται κατά κόρον σε αυτή¹⁴.

Άρα το κρίσιμο ερώτημα, που τίθεται εν προκειμένω είναι κατά πόσον η χρήση της δημοτικής γλώσσας στα νομικά κείμενα μπορεί να υπηρετήσει αξιόπιστα την επιδιωκόμενη επιστημονική ακριβολογία και σε ποιο βαθμό μπορεί να το επιτύχει αυτό, χωρίς να εκτρέπεται από το διαμορφωμένο κοινό γλωσσικό αίσθημα σε δεδομένη χρονική στιγμή.

Z. Η πορεία προς τη δημοτική γλώσσα.

15. Όπως είναι γνωστό, από καταβολής ελληνικού κράτους, η νομική επιστήμη, τόσο για την εκπόνηση των νομοθετικών και ακαδημαϊκών κειμένων, όσο και για την κατάστρωση των δικαστικών αποφάσεων, είχε ως μοναδικό εκφραστικό της μέσο – και όχι μόνο σε επίπεδο ορολογίας- τη λεγόμενη καθαρεύουσα, δηλαδή ένα εξελιγμένο γλωσσικό πρότυπο της αρχαίζουσας και της

¹⁴ **Κ. Βαλεοντής, Π. Κριμπάς**, «Νομική γλώσσα, νομική ορολογία. Θεωρία και πράξη», 2014, σελ. 14.

λόγιας μεσαιωνικής ελληνικής, που προτάθηκε τον 18^ο αιώνα, κυρίως από τον **Αδαμάντιο Κοραή**, σε μια προσπάθεια αποκάθαρσης της ελληνικής γλώσσας από τα δάνεια στοιχεία ξένης προελεύσεως¹⁵.

16. Αντίθετα, η λεγόμενη δημοτική ή κοινή νεοελληνική γλώσσα αποτελούσε για τους νομικούς επιστήμονες τον «απαγορευμένο καρπό». Άλλωστε, δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι το Σύνταγμα του 1911, στο άρθρο 107, είχε καθιερώσει την καθαρεύουσα ως επίσημη γλώσσα του Κράτους, ενώ το Σύνταγμα του 1952 όριζε ως επίσημη γλώσσα του κράτους *«εκείνην, εις την οποίαν συντάσσονται το πολίτευμα και της ελληνικής νομοθεσίας τα κείμενα»*. Μολονότι δε, κατά καιρούς, είχαν γίνει προσπάθειες για την ένταξη της δημοτικής στην εκπαίδευση (π.χ. το 1917 από τον Ελ. Βενιζέλο, το 1964 από τον Ευάγ. Παπανούτσο κλπ.), εντούτοις ως γλωσσικό πρότυπο της Δημόσιας Διοίκησης και της Δικαιοσύνης παρέμενε η καθαρεύουσα.

Το γεγονός αυτό είχε, πράγματι, δημιουργήσει μια απόσταση μεταξύ της γλωσσικής έκφρασης του νομικού κόσμου και της υπόλοιπης κοινωνίας, αλλά και ορισμένων άλλων επιστημών, που, σε κάποιο βαθμό, είχαν απομακρυνθεί νωρίτερα από την αυστηρή εκφραστική προσήλωση στην καθαρεύουσα¹⁶.

17. Ωστόσο, μετά τη μεταπολίτευση του 1974 και, ενώ από το Σύνταγμα του 1975 απουσιάζει οποιαδήποτε πρόβλεψη περί της «επίσημης γλώσσας του κράτους», ωριμάζει η σκέψη για νομοθετική παρέμβαση, προκειμένου να υπάρξει μετάβαση από την ακραιφνή γλωσσικό τύπο της καθαρεύουσας σε αυτόν της λεγόμενης δημοτικής ή νεοελληνικής. Το πρώτο βήμα έγινε στο χώρο της Εκπαίδευσης, όταν το 1976, με το άρθρο 2 του ν. 309 καθιερώθηκε, σε άπταιστη καθαρεύουσα, η δημοτική γλώσσα.

¹⁵ Ως προς τον **Αδαμάντιο Κοραή**, πρέπει ειδικότερα να λεχθεί ότι, αν και συνήγορος της ομιλουμένης, πίστευε ότι υπήρχε *«ανάγκη να ακολουθήσωμεν μέσην οδόν εις μόρφωσιν της γλώσσας»*, εξωραϊζοντας και καθαρίζοντας το *«ιδίωμα του λαού από τα σαπημένα»*.

¹⁶ *«Η νομική επιστήμη υπήρξε ουσιαστικά το τελευταίο οχυρό της καθαρεύουσας»*, **Αθ. Καΐσης**, «Ο Εμ. Κριαράς και η δημοτική νομική γλώσσα» στο «Δίκαιο και τέχνη του λόγου», 2008, σελ. 193.

Συγκεκριμένα, το άρθρο 2 όριζε: «1. Γλώσσα διδασκαλίας, αντικείμενον διδασκαλίας και γλώσσα των διδακτικών βιβλίων εις όλας τας βαθμίδας της Γενικής Εκπαιδύσεως είναι από του σχολικού έτους 1976-1977 η Νεοελληνική. 2. Ως Νεοελληνική γλώσσα νοείται η διαμορφωθείσα εις πανελλήνιον εκφραστικόν όργανον υπό του Ελληνικού Λαού και των δοκίμων συγγραφέων του Έθνους Δημοτική, συντεταγμένη, άνευ ιδιωματισμών και ακροτήτων».

Ας σημειώσουμε εδώ ότι, κατά τη συζήτηση του σχετικού νομοσχεδίου, ο αρμόδιος υπουργός Γ. Ράλλης ανακοίνωσε επίσημα στη Βουλή: «Πράγματι και η δημοτική και η καθαρεύουσα, είναι γνήσια τέκνα της Αρχαίας Ελληνικής γλώσσας, με μία διαφορά: Ότι η καθαρεύουσα ως πρωτότοκος απεβίωσε και υπογράφομεν σήμερα την πράξιν του ενταφιασμού της».

Λίγα χρόνια αργότερα, και συγκεκριμένα το 1983, η δημοτική γλώσσα και το μονοτονικό σύστημα εισάγονται επισήμως και στο χώρο της Δικαιοσύνης με το άρθρο 38 του ν. 1406/1983, ήδη, όμως, από το τέλος του 1981, οι νόμοι είχαν αρχίσει να συντάσσονται στη δημοτική γλώσσα.

Η. Τα αναφερόμενα ζητήματα μετά την καθιέρωση της δημοτικής.

18. Είναι αυτονόητο ότι η νομοθετική καθιέρωση ενός γλωσσικού προτύπου και, εν προκειμένω, της λεγόμενης δημοτικής ή νεοελληνικής ήταν, ασφαλώς, απαραίτητη, αλλά δεν αποτελούσε και τη μαγική λύση στο περίπλοκο γλωσσικό μας ζήτημα, αφού δεν αρκούσε από μόνη της οριοθετήσει επακριβώς το περιεχόμενο ενός δόκιμου και λειτουργικού γλωσσικού προτύπου σε όλα τα επίπεδα, ιδίως, όμως, στο χώρο της επιστήμης, της εκπαίδευσης και της δημόσιας διοίκησης. Άλλωστε, ο έλληνας νομοθέτης ούτε επιχείρησε, αλλά ούτε ήταν σε θέση, να προσδιορίσει λεπτομερώς το περιεχόμενο του όρου «δημοτική ή νεοελληνική γλώσσα», αφήνοντας έτσι ευρύ το πεδίο προς διαχείριση του ζητήματος στους, εκάστοτε, χρήστες της γλώσσας, με συνέπεια να υπάρξουν ποικίλες

και συχνά ετερόκλητες ή και αντιφατικές προσεγγίσεις, με ορατό τον κίνδυνο της πλήρους συγχύσεως, αλλά και της απομείωσης του γλωσσικού μας πλούτου¹⁷.

Βέβαια, το Υπουργείο Προεδρίας εξέδωσε δύο χρήσιμες εγκυκλίους το 1976 και το 1977, με γενικές οδηγίες, ως προς την ορθή χρήση της νεοελληνικής γλώσσας από τη Διοίκηση, κάτι που επαναλήφθηκε από το Υπουργείο Δικαιοσύνης με τέσσερεις εγκυκλίους κατά τα έτη 1982 και 1983 για την ορθή χρήση της γλώσσας από τους λειτουργούς της Δικαιοσύνης. Ωστόσο, το ζήτημα αυτό είχε και έχει τεράστιες προεκτάσεις και σημαντικές παραμέτρους, όχι μόνον σε γλωσσικό, αλλά και σε ιδεολογικό επίπεδο, ως εκ τούτου, δεν ήταν εύκολο να αντιμετωπιστεί ως προς όλες τις πτυχές του απλώς και μόνον με κάποιες εγκυκλίους.

Το πρόβλημα δεν εντοπίζεται απλώς στον τύπο εκφοράς των λέξεων (π.χ. *κυβέρνησης αντί κυβερνήσεως, κάθετα αντί καθέτως κ.ο.κ.*) όσο, κυρίως, στην επιλογή των κατάλληλων λέξεων της δημοτικής, που πρέπει κάθε φορά να αντικαθιστούν τις καθιερωμένες αντίστοιχες λέξεις της καθαρεύουσας, χωρίς να μειώνεται η σημασιολογική πληρότητα του εκφερόμενου λόγου¹⁸.

19. Τα κριτήρια, όμως, για τον συγκεκριμένο προσδιορισμό του προσήκοντος γλωσσικού προτύπου παραμένουν, εν πολλοίς, ακόμη και σήμερα, αρκετά ρευστά, δεδομένου ότι ακόμη και οι ακραιφνείς

¹⁷ Εντυπωσιάζει η ρήση του διακεκριμένου καθηγητή του Ε.Μ.Π. **Θεοδόση Τάσιου**: «*Ας μου επιτραπεί να πω ότι για μας τους δημοτικιστές της εποχής της δεκαετίας του '40, ήταν ένα λυπηρό φαινόμενο να βλέπουμε αυτή την πτωχεία στην καθημερινή χρήση του λόγου, μετά την φαινομενική επικράτηση της δημοτικής...*» («Πάρεργες γεωγλωσσικές παρατηρήσεις», 1^ο Πανελ. Συνέδριο Γεωτεχν. Μηχανικής, 3-5 Φεβρ. 1988, Αθήνα, ΤΕΕ). Βλ. και **Κατερ. Τοράκη**, Γλωσσικό ζήτημα και επιστημονική ορολογία: μια διερεύνηση διαδρομών και συναντήσεων (ΕΛΕΤΟ – 8ο Συνέδριο «Ελληνική Γλώσσα και Ορολογία», Αθήνα, Νοέμβριος 2011).

Τριάντα χρόνια, ακριβώς, μετά την πιο πάνω επισήμανση του Θ. Τάσιου, ο **Γ. Μπαμπινιώτης** διαπιστώνει μεν ότι το γλωσσικό ζήτημα έχει περάσει σε μια φάση ηρεμίας, πλην όμως, επισημαίνει: «*Σήμερα στην Ελληνική ένα και μόνο πρόβλημα εξακολουθεί να υπάρχει: το πρόβλημα της ποιότητας της γλώσσας που παράγουμε και προσλαμβάνουμε*» (Η Ελληνική μετά το «γλωσσικό ζήτημα», Γλώσσα, 2018).

¹⁸ Το πρόβλημα δεν είναι τόσο απλό όσο φαίνεται (όπως θα αναπτυχθεί εν εκτάσει στη συνέχεια), αφού, όπως ελέχθη, η δημοτική ήταν, επί αιώνες, αποκλεισμένη από τα επιστημονικά κείμενα, περιορισμένη μόνο στον προφορικό, λογοτεχνικό και - εν μέρει - στον δημοσιογραφικό λόγο.

οπαδοί της λεγόμενης δημοτικής διαφωνούσαν, ανέκαθεν, μεταξύ τους για τον τρόπο εκφοράς ενός συγκεκριμένου και ενιαίου γλωσσικού ιδιώματος, ως γνήσιας έκφρασης τη δημοτικής γλώσσας¹⁹.

Έτσι, όλως σχηματικά, διαπιστώνουμε ότι υπάρχει η δημοτική του Γ. Ψυχάρη, ο οποίος υποστηρίζει γλωσσικά πρότυπα εντελώς ακραία σήμερα (π.χ. αρνείτο να πει η Κόρινθος, της Κορίνθου και πρότεινε να λέμε η Κόριθο, της Κόριθος), η λιγότερο ακραία δημοτική του Ε. Κριαρά, που θέλει, όμως, τη γραμματέα ως «γραμματικίνα», επίσης έχουμε τη δημοτική του Μαν. Τριανταφυλλίδη, δηλαδή, μια μάλλον ήπια παραλλαγή (που επικρίθηκε, μάλιστα, από τον Αλεξ. Δελμούζο ως συντηρητική) και, πιο πρόσφατα, τη δημοτική Μπαμπινιώτη, που πλησιάζει περισσότερο στον σημερινό και καθιερωμένο γλωσσικό τύπο της νεοελληνικής κ.ο.κ.

20. Από την άλλη πλευρά, το γενικό κριτήριο, που επικαλέστηκαν, κατά καιρούς, ορισμένοι δημοτικιστές, ως ασφαλή οδηγό για την επιλογή του προσήκοντος γλωσσικού προτύπου, δηλαδή η ανόθευτη και χωρίς παρεκκλίσεις υιοθέτηση της «ζωντανής» γλώσσας που μιλιέται από τον λαό, δεν μπορεί, κατά την άποψή μου, να δώσει ασφαλείς και πειστικές απαντήσεις, κυρίως όταν μιλάμε για την εκφορά του επιστημονικού λόγου²⁰.

¹⁹Από τον **Ελισσαίο Γιαννίδη**, σπουδαίο δάσκαλο Μαθηματικών και Φυσικής στο Ζωγράφειο Γυμνάσιο της Πόλης, ελέχθη η, δηκτική μεν αλλ' όχι κενή αληθείας, φράση: «το γλωσσικό ζήτημα είναι πολύ μεγάλο για να το εμπιστευτούμε αποκλειστικά στους φιλόλογους» («Γλώσσα και ζωή», 1908).

²⁰Μεταξύ άλλων, την άποψη περί υιοθέτησης της «ζωντανής» γλώσσας στα επιστημονικά κείμενα υποστήριξε το 1984, με έκδηλο πάθος, ο τότε Εφέτης **Γιώργος Ρήγος** σε άρθρο του στο νομικό περιοδικό Ελλην. Δικαιοσύνη (σελ. 72 επ.). Την ίδια άποψη είχε εκφράσει το 1983 και ο τότε Εφέτης και μετέπειτα Πρόεδρος του Αρείου Πάγου **Στέφ. Ματθίας**, υποστηρίζοντας, μάλιστα, ότι «η επιβίωση της καθαρεύουσας στους βασικούς κώδικες θα είχε μια φαλκίδευση της λαϊκής κυριαρχίας». Παρά ταύτα, στη συνέχεια, υποστηρίζει ότι η νομική ορολογία δεν πρέπει να τραπεί στη δημοτική, αλλά μόνον οι καταλήξεις και η φωνολογία (βλ. Μεταγλώττιση των Κωδίκων, ΕΛΔ 1983, σελ. 165 επόμε.). Στον αντίποδα των απόψεων αυτών, ο **Γ. Σιάμκουρης** θεωρεί ότι η «Η μεταγλώττισις θα επιφέρει πλήγμα κατά τη λιτότητος και του κάλλους της Ελληνικής γλώσσης» (ΕΛΔ 1983, σελ. 170).

Ο λαός συντίθεται από άτομα ποικίλου μορφωτικού επιπέδου, από αναλφάβητους, ημιαναλφάβητους, οριακά μορφωμένους έως βαθύτατα μορφωμένους. Άραγε, ποιο μορφωτικό επίπεδο και ποιας εποχής πρέπει να επιλεγεί σήμερα ως πρόσφορο για να αποτελέσει το κριτήριο αποδοχής του γλωσσικού μας προτύπου; Θέλω δε να πιστεύω πως, όταν οι υπέρμαχοι της άποψης αυτής αναφέρονται στην έννοια «λαός», δεν εννοούν μόνο τους ανθρώπους χαμηλού ή μηδαμινού μορφωτικού επιπέδου, αφού το επίπεδο αυτό δεν μπορεί επουδενί να αποτελεί υπόδειγμα για τη διαμόρφωση του επιθυμητού γλωσσικού προτύπου μιας σύγχρονης κοινωνίας και, κατά μείζονα λόγο, της επιστημονικής κοινότητας²¹.

21. Δεν πρέπει, άλλωστε, να λησμονούμε αυτό, που εύστοχα επισημαίνει και ο αείμνηστος καθηγητής του Συνταγματικού Δικαίου **Αριστόβουλος Μάνεσης** στο σπουδαίο και πάντα επίκαιρο άρθρο του «**Η νεοελληνική γλώσσα στη νομική επιστήμη**», που δημοσιεύτηκε το 1998 στο Νομικό Βήμα (σελ. 1185 επόμε.), ότι δηλαδή, η σημερινή δημοτική δεν είναι πια η αμιγής λαϊκή γλώσσα των δημοτικών τραγουδιών και του αγροτοποικιμικού και μεταπρατικού κοινωνικοοικονομικού βίου των περασμένων αιώνων.

Διαπιστώνει δε ο ίδιος, εύστοχα, ότι «μέσα από την άνοδο του μορφωτικού επιπέδου των λαϊκών τάξεων και την αστικοποίηση της ελληνικής κοινωνίας, ουσιαστικά έχουμε τη διαμόρφωση μιας ενιαίας νεοελληνικής γλώσσας, η οποία αντανακλά τη γλώσσα μιας νέας εποχής, που εμπλουτίστηκε με λεξιλογικά και μορφολογικά στοιχεία της λόγιας παράδοσης για να καλύψει τις επικοινωνιακές ανάγκες του σύγχρονου κοινωνικού βίου». Παρόμοιες απόψεις έχουν, κατά καιρούς, εκφράσει και πολλοί άλλοι έγκριτοι επιστήμονες, μεταξύ

²¹ Κατά τον καθηγητή γλωσσολογίας **Νικ. Ανδριώτη**, «όπως η καθαρεύουσα με το ψυχρό, απρόσωπο, πλαδαρό περιεχόμενο του λεξιλογίου της αποδείχτηκε ανίκανη να μεταδώσει τον παλμό της ατομικής ζωής, έτσι και το λεξιλόγιο της δημοτικής με το συναισθηματικό κόσμο που σέρνει μαζί του, με την συγκεκριμένη παραστατικότητα του αδυνατεί να εκφράσει ανόθευτη την απρόσωπη επιστημονική σκέψη» («Το ύφος και τα προβλήματα του στη γλώσσας μας», Γράμματα, 1944).

των οποίων και ο **Γ. Μπαμπινιώτης** (Η γλώσσα ως αξία, 1994, σελ. 143, 144)²².

Φυσικά, συντασσόμαστε ανεπιφύλακτα με τις προαναφερόμενες προσεγγίσεις, οι οποίες αντανακλούν μια αδογμάτιστη και πιστή καταγραφή της κοινωνικής και γλωσσικής πραγματικότητας στη σύγχρονη Ελλάδα, που δύσκολα μπορεί να αγνοηθεί.

Θ. Τα προβλήματα από την προτεινόμενη «απλοποίηση» του επιστημονικού λόγου.

22. Σε κάθε περίπτωση, όμως, αφού μιλάμε για τον επιστημονικό λόγο, το καίριο ερώτημα είναι αν η, κατά καιρούς, προταθείσα γλωσσική «απλοποίηση» του επιστημονικού λόγου είναι εφικτή και δη σε τέτοιο βαθμό, ώστε να καθίσταται αυτός πλήρως κατανοητός και από μη ειδικούς, δεδομένου, άλλωστε, ότι αυτό προβάλλεται ως ο βασικός στόχος της προτεινόμενης «απλοποίησης».

Η απάντηση, κατά τη γνώμη μου, στο ερώτημα αυτό είναι προφανώς **αρνητική**, αφού η κατάκτηση του γνωσιακού βάθους μιας επιστήμης δεν εξασφαλίζεται απλώς με την εκλαΐκευση των χρησιμοποιούμενων γλωσσικών όρων, αλλά με την πολύχρονη και επίπονη εκπαίδευση και, φυσικά, με την επιστημονική εμβάθυνση και εξειδίκευση.

23. Έτσι, για παράδειγμα, η αντικατάσταση του νομικού όρου «αιγιαλός» στο άρθρο 967 Α.Κ. με τη –μάλλον ποιητική- λέξη «γιαλός» δεν είναι, κατά τη γνώμη μου, καίριας σημασίας, ώστε ο μη νομικός να κατανοήσει τώρα καλύτερα από πριν το ρυθμιστικό περιεχόμενο της εν λόγω διάταξης (άλλωστε, η λέξη «αιγιαλός» ήταν ήδη απόλυτα κατανοητή).

²² Συγκλίνουσες, κατά βάση, είναι και οι ενδιαφέρουσες θέσεις που αναπτύσσονται στην αξιόλογη μονογραφία του Δικαστικού Λειτουργού **Αργύριου Σταυράκη**, με τίτλο «Νεοελληνική νομική γλώσσα και ορολογία», 2010.

Επίσης, η αντικατάσταση, στο άρθρο 1939 Α.Κ., του καθιερωμένου όρου «περιλιμπανόμενο», που προέρχεται μεν από την αρχαία ελληνική²³, αλλά είχε εναργές ορολογικό αποτύπωμα, με τη μάλλον «άχρωμη», ορολογικά, λέξη «υπόλοιπο» δεν νομίζω ότι κατέστησε κοινωνούς του θεσμού του κληρονομικού καταπιστεύματος τους μη ειδικούς, αλλ' ούτε συνέβαλε στην επιτυχή κατασήμευση της έννοιας, που επιχειρείται να εκφραστεί στην πιο πάνω διάταξη. Είναι, μάλιστα, αξιοσημείωτο ότι τα Δικαστήρια, διαχρονικά, αλλά ακόμη και σε πρόσφατες αποφάσεις τους, αναγκάζονται να χρησιμοποιούν και τους δύο όρους, προκειμένου να σηματοδοτήσουν, με πλήρη βεβαιότητα, το περιεχόμενο της πιο πάνω ειδικής έννοιας (βλ. ΑΠ 403/2019, 1222/2018, 149/2017 κλπ.)²⁴.

Ένα, επίσης, εύγλωττο παράδειγμα άστοχης και, εν τέλει, αναποτελεσματικής αντικατάστασης νομικού όρου αποτελεί και η περίπτωση του όρου «καθ' ου» (ή «καθού»), κυρίως, στα περί αναγκαστικής εκτελέσεως άρθρα του Κώδικα Πολιτικής Δικονομίας²⁵. Έτσι, παρά την αντικατάσταση του όρου αυτού με τη σχοινοτενή φράση «*εκείνος κατά του οποίου στρέφεται η εκτέλεση*» (π.χ. άρθρο 941 ΚπολΔ), είναι γεγονός ότι στη δικηγορική και δικαστηριακή πρακτική δεν έπαψε ποτέ να χρησιμοποιείται ο εδραιωμένος και πυκνός όρος «καθού», παρά την προέλευσή του από την αρχαίζουσα²⁶.

²³ Συγκεκριμένα, προέρχεται από τη λέξη «λιμπάνω», που σημαίνει αφήνω, καταλείπω.

²⁴ Προσηλωμένος πιστά στον σκοπό που πρέπει να υπηρετεί ο επιστημονικός λόγος ο **Αρ. Μάνεσης** (ο.π. σελ. 1189) υποστηρίζει ότι «στα νομικά κείμενα, ειδικότερα, είτε της πράξης είτε της θεωρίας, η διατύπωση πρέπει να είναι όχι μόνο σαφής και ακριβής αλλά και επιμελημένη, τόσο ως προς το λεξιλόγιο όσο και ως προς την χρήση των κατά το δυνατόν δοκιμότερων και αισθητικά αρτιότερων γραμματικών τύπων και του αντίστοιχου ύφους, ώστε να διασφαλίζεται η βεβαιότητα των νομικών ρυθμίσεων και της ερμηνείας τους».

²⁵ Επί του συγκεκριμένου θέματος βλ. σχετική επισήμανση και στο προ πολλών ετών δημοσιευθέν άρθρο μου «Δημοτική γλώσσα και νομική επιστήμη» (ΔΙΚΗ 1992, σελ. 302).

²⁶ Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι η πράξη αποτελεί τον πιο αλάνθαστο κριτή κάθε γλωσσικής μεταβολής και όχι η θεώρησή της μέσα από στερεότυπα, που έχουν αναπτυχθεί in vitro, δηλαδή σε συνθήκες εργαστηρίου, ερμητικά κλειστού και

Βέβαια και στην περίπτωση αυτή, η νομοθετική κατάργηση του αρχαΐζοντος όρου δεν βοήθησε καθόλου τον μη επαΐοντα να καταστήσει κτήμα του τις περί εκτελέσεως διατάξεις του Κώδικα Πολιτικής Δικονομίας.

24. Στο σημείο αυτό, επιτρέψτε μου να υπογραμμίσω ότι οι θέσεις που διατυπώνω παραπάνω δεν αντανakλούν κάποια «ελιτίστικη» αντίληψη, που επιχειρεί να κρατήσει σε απόσταση από την επιστημονική γνώση τους μη ειδικούς, αλλά αναδεικνύει με ρεαλισμό μian εξώφθαλμη και αναμφισβήτητη πραγματικότητα, που θα ήταν υποκριτικό να αγνοήσουμε. Άλλωστε, ακόμη και άριστοι επιστήμονες δεν είναι σε θέση να γνωρίζουν την ειδική ορολογία μιας άλλης επιστήμης (ή ακόμη και άλλης ειδικότητας της ίδιας επιστήμης), που, ασφαλώς, αποτελεί, κυρίως, κτήμα των επαΐόντων της συγκεκριμένης επιστήμης ή ειδικότητας²⁷.

Έτσι, θεωρώ ότι είναι μεν κατανοητή η επιθυμία και επιδίωξη για την εισαγωγή του νεοελληνικού γλωσσικού προτύπου στο χώρο των επιστημών, ωστόσο οι μεγάλες προσδοκίες που εκφράστηκαν, ιδίως αρχικά, ότι, δήθεν, εξ αυτού του λόγου, ο «απλός λαός» θα καταστεί, πλέον, κοινωνός της εξειδικευμένης επιστημονικής γνώσης ήταν εμφανώς ανεδαφικές (τούτο, ατυχώς, δηλώθηκε από τον αείμνηστο Γ.Α. Μαγκάκη, Καθηγητή Νομικής και Υπουργό Δικαιοσύνης κατά τη μεταφορά του Αστικού Κώδικα στη δημοτική)²⁸.

αποκομμένου από τη σύγχρονη φυσιογνωμία της ελληνικής κοινωνίας και, ιδίως, από τις υψηλές εκφραστικές απαιτήσεις του επιστημονικού λόγου.

²⁷ Όπως αναφέρει χαρακτηριστικά ο **Αρ. Μάνεσης** (ό.π., σελ. 1188), «στην επιστήμη η λειτουργική διαφοροποίηση της γλώσσας είναι αναμφισβήτητη για πρακτικούς λόγους επικοινωνιακής «συνεννοητικής» αποτελεσματικότητας». Σύμφωνα δε με τον **Στ. Ματθία** (ό.π.), «Είναι αλήθεια ότι η νομική ακριβολογία δεν επιτρέπει ελεύθερη απόδοση».

²⁸ Τέτοια άποψη είχε εκφράσει και ο Εφέτης **Γ. Ρήγος**, ό.π., ο οποίος σε υψηλούς τόνους έγραφε ότι «η Δικαιοσύνη δεν πρέπει να απονέμεται με χρησμούς και λεξιμαγείες που μόνο μια κάστα μνημένων νομικών κατανοεί και ότι η νομική επιστήμη δεν αυτοπεριορίζεται στη χρήση τυποποιημένων λέξεων και φράσεων που θυμίζουν μαγικά ξόρκια», υποστηρίζοντας, εν τέλει, τη μάλλον υπερβατική άποψη, που δεν δικαιώθηκε ποτέ, ότι δηλ. η εισαγωγή της δημοτικής θα οδηγούσε, δήθεν, από μόνη της στην πλήρη κατανόηση των δικαστικών αποφάσεων από τον οιονδήποτε πολίτη!

25. Επί πλέον, δύσκολα μπορεί να αμφισβητηθεί ότι το προταθέν, κατά καιρούς, ως δήθεν ασφαλές κριτήριο, δηλαδή η - σχεδόν μηχανιστική- αντικατάσταση όλων των τύπων και των όρων της καθαρεύουσας και κάθε λόγιου στοιχείου με αντίστοιχες λέξεις της καθομιλουμένης²⁹, δεν μπορεί να λειτουργήσει επαρκώς στην πράξη, ενώ, σε ορισμένες περιπτώσεις, οδηγεί σε συνέπειες με μάλλον διασκεδαστικές προεκτάσεις.

Για παράδειγμα, στο πλαίσιο αυτής της άποψης, ο φυσικός επιστήμονας θα ήταν υποχρεωμένος να αντικαταστήσει τις «υπεριώδεις» ακτίνες με «υπερμενεξεδένιες» και, φυσικά, ο γιατρός τους «μυς» με τη λέξη «ποντίκια», τα ωάρια με τη λέξη «αυγουλάκια» κ.ο.κ.³⁰, αφού αυτό θα επέβαλε η προαναφερθείσα άποψη της μηχανιστικής γλωσσικής αντικατάστασης! Χαρακτηριστική είναι και η γνωστή περίπτωση από την, προ ετών, αντικατάσταση της λέξης «έγχρωμη» (ταινία) με τη λέξη «χρωματιστή». Θα ταίριαζε, όμως, στο γλωσσικό μας αισθητήριο να αποκαλέσουμε «χρωματιστούς» τους έγχρωμους κατοίκους μιας χώρας;

Επίσης, θα ήταν άκρως κωμικό, αλλ' αναγκαίο να αντικαταστήσουμε μηχανιστικά τη γνωστή και ήδη καθημερινή φράση: «η εκδήλωση θα διεξαχθεί υπό την **αιγίδα** του τάδε Οργανισμού» με τη φράση «η εκδήλωση θα γίνει κάτω από το **γιδοτόμαρο** του τάδε Οργανισμού», καθώς είναι γνωστό ότι η αιγίδα στην απλή δημοτική αποκαλείται «γιδοτόμαρο» (ως γνωστόν, ήταν το δέρμα της γίδας Αμάλθειας που είχε επιθέσει ο Δίας στην ασπίδα του για προστασία, κατά τον αγώνα του εναντίον των Τιτάνων).

²⁹ Είναι αξιοσημείωτο ότι ο **Αρ. Μάνεσης** (ό.π. σελ. 1201) χαρακτηρίζει την άποψη αυτή με τον εντελώς απαξιωτικό όρο «λαϊκίστικη δημοτιστική ιδεοληψία».

³⁰ Τέτοιες υπερβολές, όπως και η αντικατάσταση της «μυικής ίνας» με τη φράση «ποντικένια κλωστή», προκάλεσαν την αντίδραση ακόμη και γνήσιων δημοτικιστών, όπως του γιατρού **Ιωσήφ Σηφαλάκη**, σε διάλεξή του (Μάιος 1943), με θέμα «Η δημοτική και η ιατρική ορολογία» (βλ. και Κ. Τοράκη, ό.π.).

Πάντως, είναι αλήθεια ότι η επιρροή των οπαδών της μηχανιστικής γλωσσικής αντικατάστασης έχει μειωθεί σημαντικά κατά τις τελευταίες δεκαετίες.

I. Δημοτική γλώσσα και νομική ορολογία.

26. Ειδικότερα, ως προς τη νομική επιστήμη, γεννάται ένα επί πλέον πρόβλημα για την υιοθέτηση της πιο πάνω άποψης, αφού πολλοί νομικοί όροι θα έπρεπε αναγκαστικά να αποδίδονται με ξενικές λέξεις της καθομιλουμένης (κατά κανόνα τουρκικής προελεύσεως), συνεπώς η εισαγωγή τους στο επιστημονικό και ειδικά στο νομικό κείμενο, πέραν του γεγονότος ότι θα εκτόπιζε δόκιμους νομικούς όρους, θα έπληττε, ασφαλώς, και την απαιτούμενη ενότητα του επιστημονικού λόγου με βάση την ελληνική.

Έτσι, για παράδειγμα, δεν είναι δυνατόν να καταγραφεί στο νομοθετικό κείμενο η πίστωση ως «βερεσέ», το ενέχυρο ως «αμανάτι», το επίρρημα δωρεάν ως «τζάμπα», ο αρραβώνας ως «καπάρο», η φιλονεικία ως «καυγάς», ο διαχειριστής ως «μάνατζερ» κ.ο.κ., παρά το γεγονός ότι οι λέξεις αυτές είναι συχνότατες στην καθομιλουμένη³¹.

27. Επίσης, δεν πρέπει να μας διαφεύγει ότι, στην πολύχρονη διαδρομή της, η ελληνική νομική επιστήμη έπλασε νέες λέξεις, έτσι ώστε το νομικό μας λεξιλόγιο να είναι, σε μεγάλο βαθμό, «επινοημένη» γλώσσα με δάνεια στοιχεία από τη λόγια γλωσσική μας παράδοση, πλην όμως, η αλήθεια είναι ότι, εν τέλει, αυτά εδραιώθηκαν πλήρως και διαμόρφωσαν τη νομική ορολογία στη χώρα μας.

Για παράδειγμα, η λέξη «δικαιοπραξία», γλωσσικό δημιούργημα του –και φιλολόγου– Βασ. Οικονομίδη, είναι το τυπικό παράδειγμα της γλωσσοπλαστικής παρέμβασης του νομοθέτη, όπως και οι (νομικοί) όροι «επίμορτη αγροληψία», «κτηνοληψία», «χρησάμενος» κλπ. Αλλά και στη σύγχρονη νομοθέτηση, η δημιουργία νομικών

³¹ Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο **Αρ. Μάνεσης** (ό.π., σελ. 1189), «η γλώσσα της νομικής επιστήμης δεν μπορεί να είναι όμοια με τη δημοτική της καθημερινής «κουβέντας» ή ακόμη και της λογοτεχνίας». Θεωρώ δε ότι είναι άλλο ζήτημα η ορθή επισήμανση του **Γ. Μπαμπινιώτη** στο 1^ο Συνέδριο «Ελλην. Γλώσσα και Ορολογία», 1997, ότι «η εισαγωγή ή ο δανεισμός λέξεων από μια γλώσσα σε άλλη είναι ένα φυσικό ιστορικό φαινόμενο που διέπει όλες τις ζωντανές γλώσσες».

νεολογισμών αποτελεί συχνότατο φαινόμενο (βλ. τις λέξεις «χρηματοδοτική μίσθωση, «χρονομεριστική μίσθωση», «δικαιόχρηση» κ.ά.)³².

28. Συνεπώς, η νομική γλωσσική πραγματικότητα, όπως διαμορφώθηκε στο διάστημα των δύο αιώνων του ελεύθερου βίου μας, έχει δημιουργήσει μια τεράστια «δεξαμενή» εμπεδωμένης, δόκιμης και αποδεκτής ειδικής ορολογίας, με αδιαμφισβήτητη συμβολή στο πεδίο της επιστημονικής κατασήμενσης³³.

Το γεγονός αυτό καθιστά εξαιρετικά δύσκολο έως αδύνατο να «εφευρεθούν» αντίστοιχες λέξεις της καθομιλουμένης, που θα αντικαθιστούσαν και θα απέδιδαν με τη δέουσα επιστημονική πιστότητα τις προσδιοριστέες νομικές έννοιες (Αρ. Μάνεσης, ό.π. σελ. 1188)³⁴.

Αυτό, άλλωστε, καταφάσκεται και από το γεγονός ότι ο νεότερος νομοθέτης διατήρησε μέχρι σήμερα στα νομοθετικά μας κείμενα πλήθος λέξεων της καθαρεύουσας, καθιερωμένων επί αιώνες στο νομικό μας λεξιλόγιο, όπως: υπερημερία, αντιμωλία, ερήμην, ανήκεστη βλάβη, εξώνηση, αντιφώνηση, ειδοποιΐα, νέμηση ανιόντος, σύνδικος, καταπίστευμα, προστηθείς, κλητήριο θέσπισμα, εξ αγχιστείας, εξ αδιαθέτου, μέμψη άστοργης δωρεάς, κατιόντες,

³²Πρέπει, όμως, να παραδεχθούμε ότι θα ήταν υπερβολή και η πλήρης αποφυγή της **παράλληλης** χρήσης ενός διεθνώς καθιερωμένου όρου, ως προσδιοριστικού του διατυπωθέντος ελληνικού όρου (π.χ. ο όρος «franchising» για τον όρο «δικαιόχρηση»). Ωστόσο, είναι απογοητευτικό το φαινόμενο της ραγδαίας εισδοχής αναρίθμητων ξένων λέξεων και φράσεων στο ελληνικό λεξιλόγιο, από τον επιστημονικό έως τον καθημερινό μας λόγο, με συνέπεια, δυστυχώς, να δικαιώνονται όσοι ομιλούν για «γλωσσική εθελοδοουλία»

³³*«Η νομική γλώσσα, ως «μορφή» του δικαίου, καθορίζεται από ιστορικούς και κοινωνικούς παράγοντες, στο μέτρο που αποτελεί το προϊόν της συνάντησης του νομοθέτη με την κοινωνική πραγματικότητα».* **Ε. Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη**, «Γλώσσα και ιδεολογία στον Αστικό Κώδικα, Το παράδειγμα του Οικογενειακού Δικαίου» στο «Δίκαιο και τέχνη του λόγου», 2008, σελ. 213.

³⁴ Είναι αξιοσημείωτο ότι την εξώφθαλμη αυτή πραγματικότητα είχαν παραδεχθεί και αρκετοί «ορθόδοξοι» δημοτικιστές, όπως ο Ε. Κριαράς, ο Χρ. Χρηστίδης, ακόμη δε και ο ακραιφνής Γ. Ψυχάρης.

ανιόντες, αίρεση, χρησικτησία, μερισματούραφο, παρεμπίπτων, εκκαλών, εις ολόκληρον³⁵ και πολλές άλλες.

Ως τελική διαπίστωση, θα μπορούσε να λεχθεί ότι, πλην ορισμένων εξαιρέσεων, η μεταφορά των Κωδίκων στη δημοτική γλώσσα πρέπει να θεωρείται επιτυχής, αφού τηρήθηκε η απαιτούμενη ισορροπία, που επιβάλλει το διαμορφωμένο γλωσσικό αισθητήριο, ενώ, κατά κανόνα, δεν υπήρξε απομάκρυνση από τη δόκιμη νομική ορολογία.

Ωστόσο, πρέπει να παραδεχθούμε ότι, κατά τα τελευταία σαράντα χρόνια, ο έλληνας νομοθέτης, κατά την κατάρτιση των νομοθετικών κειμένων στη δημοτική, δεν κατόρθωσε να αποφύγει εντελώς λάθη ή ακρότητες, που έβαλαν σε δοκιμασία το γλωσσικό μας αισθητήριο αλλά και τη λυσιτελή απόδοση των νομικών εννοιών –και όχι μόνο-, με συνέπεια να θέσει σε δοκιμασία την απρόσκοπτη και άρτια επιτέλεση της ρυθμιστικής του αποστολής. Έτσι, θεωρώ ότι η επιδίωξη της βέλτιστης ποιότητας στη γλώσσα των νομοθετικών μας κειμένων εξακολουθεί ακόμη να παραμένει επίκαιρη και άκρως σημαντική.

ΙΑ. Περί του κατάλληλου τύπου των λέξεων. Αναγωγή σε περιπτωσιολογία.

29. Ως γνωστόν, ένα σημαντικότατο ζήτημα είναι και εκείνο που σχετίζεται με την επιλογή του κατάλληλου τύπου εκφοράς των επί μέρους λέξεων, μάλιστα δε παρατηρούμε ότι στο ζήτημα αυτό καταγράφονται εντονότατες διαφωνίες και ζωνοί προβληματισμοί. Όπως είπαμε, η ακραιφνής άποψη θεωρεί ότι η συνεπής καθιέρωση της δημοτικής επιβάλλει να εξοβελίσουμε κάθε γλωσσικό τύπο, που έλκει την προέλευσή του από την καθαρεύουσα, χωρίς, όμως, να

³⁵ Μολονότι ο Αστικός Κώδικας διατήρησε τη φράση «εις ολόκληρον» (π.χ. βλ. άρθρα 480 επόμεν.), εντούτοις ορισμένοι επιμένουν να καταφεύγουν στη μηχανιστική απόδοσή της στη δημοτική («ενοχή σε ολόκληρο»), η οποία, όμως, δεν συνάδει με το διαμορφωμένο γλωσσικό αισθητήριο (βλ. **Αρ. Σταυράκη**, ό.π., σελ. 95).

ερευνά, ως όφειλε, τον βαθμό «διείσδυσης» των τύπων αυτών στα εδραιωμένα γλωσσικά μας βιώματα και, εν τέλει, τη χρησιμότητά τους, αλλά και το βαθμό αποδοχής τους από την εμπεδωμένη γλωσσική πραγματικότητα. Ωστόσο, μια σύντομη αναγωγή μας σε συγκεκριμένη περιπτωσιολογία, που αντλούμε από τη γλωσσική μας πραγματικότητα, αρκεί, ώστε να καταδείξει ότι ένα λειτουργικό και αποδεκτό, σήμερα, γλωσσικό πρότυπο προϋποθέτει αναπόφευκτα το «πάντρεμα» της δημοτικής και της καθαρεύουσας, μέσα από το οποίο αναδύεται η λεγόμενη νεοελληνική γλώσσα.

30. Για παράδειγμα, η παντελής άρνηση της χρήσης δοτικής πτώσης παραβλέπει, ότι πολλές φράσεις της σύγχρονης επικοινωνιακής πραγματικότητας δομούνται με βάση λέξεις, που ευρίσκονται σε δοτική πτώση, τόσο στον επιστημονικό όσο και στον καθημερινό μας λόγο. Έτσι, ο δημοσιογράφος μάς πληροφορεί ότι «το θύμα πυροβολήθηκε εν ψυχρώ» (πώς, αλήθεια, θα αποδίδετο η φράση αυτή στη δημοτική;) ή ότι ο τάδε πήρε απόφαση «εν θερμώ», ή υπέγραψε «εν λευκώ» και «εν γνώσει» του ή «εν αγνοία του» κλπ. Συγχρόνως, πλήθος άλλων λέξεων σε δοτική πτώση εξακολουθούν να χρησιμοποιούνται δοκίμως και κατά κόρον, ακόμη και σε πρόσφατα νομοθετικά, δικαστικά και εν γένει επιστημονικά κείμενα, όπως οι λέξεις: εν όψει, εν τοις πράγμασι, (εν) δυνάμει, επ' αυτοφώρω, εν μέρει, εν γένει, εν λόγω, εν προκειμένω, εν τέλει, (επί τη) βάσει, εν πλώ, ελλείψει, αιτία, εν πάση περιπτώσει, πάση θυσία, εν είδει, εν μέσω, εν κενώ, εν ενεργεία, εν κινήσει, εν στενή ή ευρεία εννοία κλπ., αλλά και το κοινώς λεγόμενο «εν τάξει».

Μετά από μια μάλλον σύντομη έρευνα, έμεινα κατάπληκτος από τον μεγάλο αριθμό των πρόσφατων νομοθετημάτων και επιστημονικών κειμένων, που χρησιμοποιούν τις πιο πάνω λέξεις στη δοτική πτώση, γεγονός που πιστοποιεί την αξιοσημείωτη δυναμική τους στη διαμόρφωση του λόγου ακόμη και σήμερα.

31. Ασφαλώς, προς την γλωσσική πραγματικότητα δεν εναρμονίζεται ούτε η ακραιφνής υπόδειξη για την αποφυγή των

μετοχών παρακειμένου, που φέρουν τον γνωστό μας αναδιπλασιασμό από την αρχαία ελληνική, όπως, φερ' ειπείν, είναι οι καθημερινές, πλέον, λέξεις: δεδικασμένο, πεπραγμένα, τετελεσμένα, εσκαμμένα, κεκτημένο (π.χ. κοινοτικό), διακεκομμένο (π.χ. ωράριο), συντεταγμένη (π.χ. πολιτεία), κεκλεισμένων (των θυρών), δεδομένος, σεσημασμένος, μεμονωμένος ανειλημμένος, κατειλημμένος, συνημμένος, δεδουλευμένος, λελογισμένος, διακεκριμένος, ανατεθειμένος, εγκαταλελειμμένος αναμειγμένος, εντεταλμένος, βεβαρημένος, κατεστημένος, ενδεδειγμένος, αποδεδειγμένος, εγγεγραμμένος, εκτεταμένος, πεπατημένος, εσφαλμένος κλπ.

Παρά τον αρχαίζοντα τύπο εκφοράς των πιο πάνω μετοχών, πρέπει να παραδεχθούμε ότι πολύ δύσκολα θα μπορούσαν αυτές να «αποτινάξουν» τον αναδιπλασιασμό ή να αντικατασταθούν με κάποια άλλη λέξη της δημοτικής, χωρίς να δημιουργηθεί πρόβλημα στο αποδεκτό γλωσσικό αισθητήριο, όχι μόνο της επιστημονικής κοινότητας, αλλά του συνόλου της σύγχρονης κοινωνίας (έτσι λ.χ. δεν θα ήταν διόλου αποδεκτή η χρήση φράσεων, όπως: συνταγμένη πολιτεία, δουλεμένος μισθός, εκταμένος προβληματισμός, δικασμένο αντί για δεδικασμένο, κολλημένο αντί για συνημμένο έγγραφο κ.ο.κ.)³⁶.

32. Με την ευκαιρία της αναφοράς μας στη χρήση των μετοχών, πρέπει να καταγραφεί η αρνητική μας τοποθέτηση στην ακραία τάση, ιδίως στα πρώτα χρόνια καθιέρωσης της δημοτικής, για σχεδόν πλήρη κατάργηση της ενεργητικής μετοχής και για αντικατάστασή της με την οικεία δευτερεύουσα πρόταση (π.χ. «ο καταθέσας» αντικαταστάθηκε με τη φράση «αυτός που κατάθεσε», «ο κατασχών» με τη φράση «αυτός που κατάσχεσε», «ο λαβών» με τη φράση «αυτός που πήρε ή έλαβε» κ.ο.κ.)³⁷.

Η πράξη, όμως, απέδειξε ότι, στις περισσότερες περιπτώσεις, η αντικατάσταση αυτή δεν προσέφερε σχεδόν τίποτε στην πιο επιτυχή και σφριγηλή εκφορά του επιστημονικού λόγου, ενώ δεν συμβάδιζε

³⁶ Βλ. και Αρ. Μάνεση, ό.π., σελ. 1196.

³⁷ Θ. Ψυχογιός, ό.π.

ούτε με το γλωσσικό μας αισθητήριο. Έτσι, σήμερα, έχει εγκαταλειφθεί σε μεγάλο βαθμό ακόμη και στον δημοσιογραφικό λόγο, ο οποίος, ως γνωστόν, είναι πιο «χαλαρός» από τη φύση του.

Επίσης και η διατύπωση της μετοχής (π.χ. «ο συλληφθείς» «του συλληφθέντος») υπό τον τύπο «ο συλληφθέντας», «του συλληφθέντα» ή «ο κατασχών» «του κατασχόντος» με τον τύπο «ο κατασχόντας» «του κατασχόντα»³⁸, ή «ο αιτών» «του αιτούντος» με τον τύπο «ο αιτούντας» «του αιτούντα» δεν μπορεί να θεωρηθεί ότι υπηρετεί τη δόκιμη και αισθητικά αποδεκτή εκφορά του λόγου (βλ. Αρ. Μάνεση, ό.π., Αρ. Σταυράκη, ΕλΔ 2000, σελ. 578). Χαρακτηριστικό είναι ότι ο καθηγητής Κριαράς αποκαλούσε τους τύπους αυτούς «γλωσσικά τέρατα».

33. Όμως, η ακραιφνή προσκόλληση στο προαναφερόμενο πρόταγμα ορισμένων δημοτικιστών, για τον πλήρη εξοβελισμό κάθε τυπολογικού στοιχείου της καθαρεύουσας, μας οδηγεί και σε άλλους μη αποδεκτούς γλωσσικούς τύπους, που αντιβαίνουν αναφανδόν στη γλωσσική και υφολογική μας αισθητική. Συγκεκριμένα, φράσεις, όπως η δίκη «διεξάχθηκε» αντί «διεξήχθη», το προϊόν «εξάχθηκε» αντί «εξήχθη», η σύμβαση «συνάφθηκε» αντί «συνήφθη», δεν μπορεί να θεωρηθούν δόκιμες και, κυρίως, αισθητικά αποδεκτές (**Αρ. Μάνεσης**, ό.π. σελ. 1199). Τούτο δε αποδεικνύεται και από τα αναρίθμητα σύγχρονα νομοθετήματα, τα οποία εξακολουθούν να χρησιμοποιούν τα εν λόγω ρήματα με τον τύπο της καθαρεύουσας.

34. Δεν πρέπει, επίσης, να διαφύγει της προσοχής μας η κακώς επιχειρούμενη εκφορά των τριτόκλιτων επιθέτων που λήγουν σε -ης, όπως ασφαλής, συνήθης, ευγενής κλπ. με τη μορφή πρωτόκλιτων επιθέτων. Έτσι, κατά τις τελευταίες δεκαετίες, προτείνεται ο ασφαλής του ασφαλή και η ασφαλή της ασφαλής αντί ο/η ασφαλής του/της ασφαλούς. Βέβαια, η διείσδυση των «κατασκευασμένων» αυτών τύπων στα επιστημονικά κείμενα είναι,

³⁸ Είναι αξιοσημείωτο ότι, όπου ο Κώδικας Πολιτ. Δικονομίας δεν προέβη σε ανάπτυξη της συγκεκριμένης μετοχής, χρησιμοποιεί τον τύπο «του κατασχόντος» και όχι «του κατασχόντα» (βλ. άρθρ. 984§1).

μέχρι στιγμής, περιορισμένη, πλην όμως, παρατηρείται εκτεταμένη εισδοχή τους στον εκπαιδευτικό και κυρίως στον δημοσιογραφικό χώρο. Είναι, ωστόσο, άκρως, χαρακτηριστικό ότι ο Αριστόβουλος Μάνεσης (ό.π. σελ. 1197) θεωρεί πως οι τύποι αυτοί είναι «γλωσσικά εξαμβλώματα και βαρβαρισμοί ασυγχώρητοι».

35. Περαιτέρω, θεωρώ ότι και ο τύπος, που σήμερα χρησιμοποιείται συχνά στο τρίτο πρόσωπο ενικού και πληθυντικού ρημάτων σε παρατατικό χρόνο της παθητικής φωνής, δεν είναι ο προσήκων αισθητικά. Έτσι, λοιπόν, βλέπουμε να γίνεται χρήση του τύπου «θεωρούνταν» αντί εθεωρείτο ή εθεωρούντο, «απαιτούνταν» αντί απαιτείτο ή απαιτούντο, «οφείλονταν» αντί, οφείλετο ή οφείλοντο, «αιωρούνταν» αντί αιωρείτο ή αιωρούντο κ.ο.κ.

Εκτός από το προβληματικό γεγονός ότι, στην περίπτωση αυτή, χρησιμοποιείται ρηματικός τύπος με μία μόνο κατάληξη, τόσο για τον ενικό όσο και για τον πληθυντικό αριθμό, το σημαντικότερο πρόβλημα εστιάζεται, κατ' εμέ, στη χρησιμοποιούμενη κατάληξη -νταν, η οποία ασφαλώς ταλαιπωρεί την ακουστική μας αισθητική και, ως εκ τούτου, καλόν είναι να αποφεύγεται.

36. Τέλος, δεν θεωρείται ενδεδειγμένη η άκρως εκτεταμένη, σήμερα, χρήση της πρόθεσης «για», η οποία έρχεται να αντικαταστήσει πολλές άλλες λέξεις, ενίοτε, μάλιστα, με εντελώς αντίθετο περιεχόμενο (π.χ. υπέρ, κατά, ένεκα, σχετικά, προς, προκειμένου να, κλπ.), με συνέπεια την υποβάθμιση της απαιτούμενης ακριβολογίας³⁹. Όπως ορθά έχει επισημανθεί (**Προκ. Παυλόπουλος**, Σεμινάριο «Μιχ. Στασινόπουλος», 1986), η αντικατάσταση της λέξης «ένεκα» με τη λέξη «για» στο άρθρο 105 ΕισΝ.Α.Κ. δεν μπορεί να αποδώσει με ακρίβεια τον απαιτούμενο αιτιώδη σύνδεσμο μεταξύ της ζημίας και της παράνομης πράξης του οργάνου του Δημοσίου, συνεπώς, κατά τούτο, δεν μπορεί να θεωρείται επιτυχής. Επίσης, άκρως εσφαλμένη και η (συχνή πια)

³⁹ Π.χ. στη φράση «παίρνω ασπιρίνη για τον πονοκέφαλο» η πρόθεση «για» έχει την έννοια της πρόθεσης «κατά», ενώ στη φράση «αγωνίζομαι για την πατρίδα μου» η έννοιά της είναι εντελώς αντίθετη!

φράση «όσον αφορά για», δεδομένου ότι το ρήμα «αφορώ» συντάσσεται είτε με την πρόθεση «εις» (ή «σε»), είτε χωρίς αυτή.

37. Κλείνοντας εδώ τους –δυσνητικά ατελείωτους- προβληματισμούς σχετικά με τους αμφισβητούμενους τύπους εκφοράς των λέξεων, θα ήθελα να συνταχθώ **απόλυτα** με την άποψη του Αριστόβουλου Μάνεση (ό.π., σελ. 1189) για την απροκατάληπτη χρήση της διπλοτυπίας ή ακόμη και της πολυτυπίας, εφόσον έτσι υπηρετείται καλύτερα η γλωσσική μας αισθητική στη συγκεκριμένη φράση. Επομένως, κατά τη γνώμη μου, δεν πρέπει να θεωρείται ταμπού ή γλωσσικό «ολίσθημα» η χρήση της διπλοτυπίας στο ίδιο κείμενο, όπως π.χ. η πόλη της πόλης αλλά και της πόλεως ή της κυβέρνησης αλλά και της κυβερνήσεως κ.ο.κ. (βλ. και Θ. Ψυχογιού, ό.π.)⁴⁰.

38. Επίσης, πλην εξαιρέσεων, θεωρώ ότι η διπλοτυπία δεν πρέπει να εκτοπιστεί ούτε από την κατάληξη των επιρρημάτων, όπως συμβαίνει άλλωστε σε πολλές διατάξεις νόμων αλλά και του Συντάγματος. Άρα, μπορούμε να λέμε «κάθετα» αλλά και «καθέτως», «εμπρόθεσμα» αλλά και «εμπροθέσμως», «αντίστοιχα» αλλά και «αντιστοίχως» κ.ο.κ.⁴¹.

Ωστόσο, σε πολλά επιρρήματα είμαστε υποχρεωμένοι να εκφραζόμαστε μονοτυπικά στην καθαρεύουσα, λόγω έλλειψης ρηματικής κατάληξης σε –α, κυρίως, όταν αυτά τονίζονται στη λήγουσα, όπως: ευτυχώς, διαρκώς, επιτυχώς, σαφώς, συναφώς, διακαώς, συνήθως κλπ., μολονότι και εδώ σημειώνονται κάποιες παρεκκλίσεις, μάλλον καθ' υπερβολή (π.χ. πιθανά αντί πιθανώς). Πάντως, πρέπει να ομολογήσω ότι οι, κατά καιρούς, διατυπωθείσες αυστηρές απαγορεύσεις της διπλοτυπίας στη γλωσσική μας έκφραση δεν μου ήταν ποτέ κατανοητές, ο δε Αριστ. Μάνεσης

⁴⁰ Ωστόσο, είναι προφανές ότι η αντικατάσταση φράσεων, όπως «επιδόματα πάσης φύσεως» με τη φράση «επιδόματα κάθε φύσης» αντιβαίνει σαφώς στο εδραιωμένο γλωσσικό μας αισθητήριο (βλ. Αρ. Μάνεση, ό.π., σελ. 1189).

⁴¹ Βλ. και Μερóπη Πουλάκη – Κυριακίδου, Η δημοτική γλώσσα στις δικαστικές αποφάσεις, ΕΛΔ 2006, σελ. 960.

χαρακτηρίζει τις απαγορεύσεις αυτές ως «προϊόν έωλης δημοτικιστικής ορθοδοξίας».

ΙΒ. Επίλογος – συμπέρασμα.

39. Εν κατακλείδι, ως επίλογο και συμπέρασμα των πιο πάνω προβληματισμών, θα μου επιτρέψετε να παραθέσω μια προτροπή και συνάμα ευχή, που έλκει την προέλευσή της από μια πασίγνωστη πολιτική ρήση, δηλαδή, από τον γνωστό σε όλους μας «ιστορικό συμβιβασμό». Πιστεύω, λοιπόν, ακράδαντα ότι η ελληνική κοινωνία, μετά από τέσσερις και πλέον δεκαετίες από την επίσημη καθιέρωση της δημοτικής γλώσσας, πρέπει -και, πιστεύω, είναι έτοιμη περισσότερο από ποτέ- να αποδεχθεί απροκατάληπτα έναν ισορροπημένο και ώριμο «ιστορικό συμβιβασμό» μεταξύ της δημοτικής και της καθαρεύουσας στη βάση της νεοελληνικής γλωσσικής πραγματικότητας, χωρίς εκατέρωθεν αποκλεισμούς και δογματικές προσεγγίσεις.

40. Υπηρέτης αλλά και κυρίαρχος της ανθρώπινης επικοινωνίας η γλώσσα πρέπει να αφεθεί να επιτελέσει, με τον καλύτερο δυνατό τρόπο, τους υπέρτατους σκοπούς της, την πληρότητα και σαφήνεια στην εκφορά της πνευματικής μας δημιουργίας, με προσήλωση στο εδραιωμένο γλωσσικό μας αισθητήριο. Η ελληνική, μία από τις πιο πλούσιες γλώσσες του κόσμου, που χάρισε στην υφήλιο χιλιάδες λέξεις και σημαίνοντες επιστημονικούς όρους, ναι μεν πρέπει να αποδεχθεί τις διαχρονικές της μεταβολές, πλην όμως, δεν πρέπει επουδενί να «αφυδατωθεί» από τη ζωντανή εκφραστική της δύναμη, ούτε να γίνει «αιχμάλωτη» στα δεσμά μιας φθοροποιού λεξιπενίας, απλώς και μόνο για να υπηρετηθούν ακραίες και ξεπερασμένες θεωρητικές κατασκευές, που δομήθηκαν στα γλωσσικά πρότυπα περασμένων εποχών.

Ας, προσπαθήσουμε, λοιπόν, απροκατάληπτα να βρούμε την κοινή συνισταμένη και την, κατά Κοραή, «μέση οδό», που πρέπει να

μας ενώνει όλους στον υπέρτατο κοινό στόχο και, αφήνοντας πίσω τις αγγυλώσεις του παρελθόντος, ας τολμήσουμε, επί τέλους, να συναντηθούμε.-